

nr. 25.099482

Redengevende omschrijving bunkercomplex Park Overvoorde

AANWIJZING GEMEENTELIJK MONUMENT, GEMEENTE RIJSWIJK

Plaatselijke aanduiding

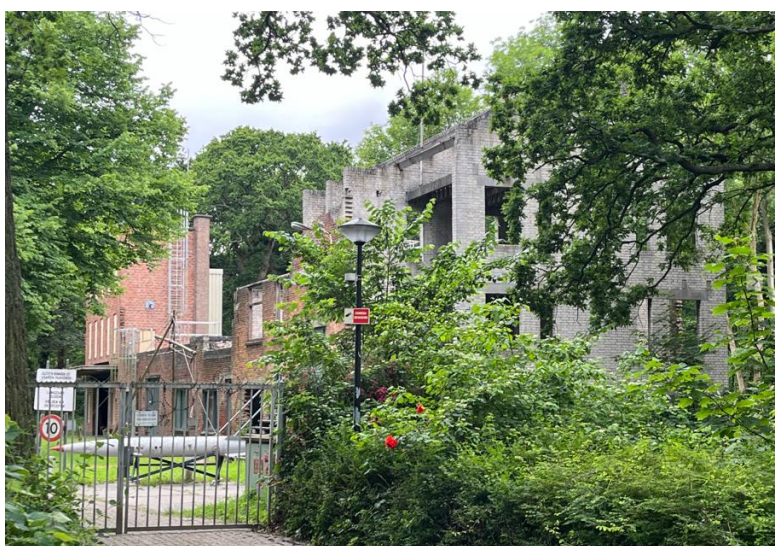
Plaats : Rijswijk
Adres : Van Vredenburgweg 172b, Van Vredenburgweg 174a, Van
Vredenburgweg 176
en Van Vredenburgweg 176a (meerdere objecten).

Kadastrale aanduiding

Kadastrale gemeente : Rijswijk
Sectie : B
Nummer(s) : 819

Overige

Naam object : Commandopost Overvoorde
Typologie : Militair complex annex B.B.- complex
Bouwjaar : respectievelijk 1924 (Duitse bunkers en barakken), 1957 - 1959
(oefenruïne), 1967 (B.B.-commandopost) en 1968 (leslokalen en
portierswoning).
Architect : Duitse bezetter, Ned. Rijksoverheid.
Beschermd gezicht : nee
Datum beschrijving : 16 december 2025

Boven: Oefenruïne (E)
Onder: Vm. kantine (B)

Boven: Gebouw met onbekende functie (C)

Onder: Garage (D)

Kadastraal kaartje waarop alle objecten staan aangegeven die onder de bescherming van het complex vallen. De letters refereren naar de architectonische omschrijving van de objecten.

Omvang bescherming

De bescherming heeft betrekking op de 13 objecten binnen het ensemble, zowel in massa als in detaillering en materialisering.

Het leslokalengebouw en de portierswoning vormen hier een uitzondering op. Hoewel deze in een kenmerkende architectuur zijn opgetrokken, richt de bescherming zich hier met name op de massa en de uitvoering in het bouwsysteem. Ze dragen hoofdzakelijk bij aan het narratief van het B.B.-complex.

Met betrekking tot de B.B. – commandopost gaat de bescherming ook over in het gebouw aanwezige nagelvaste en niet nagelvaste historische elementen, zoals deuren, installaties, meubels en losse apparatuur.

Cultuurhistorische omschrijving

Stützpunkt Overvoorde 1940 - 1945

Vanaf het begin van oorlog heeft de Duitse bezetter op de landgoederen De Voorde en Overvoorde gewerkt aan het realiseren van een Stützpunkt, dat een belangrijke plek innam in de verdediging van de kust en die onderdeel zou worden van de latere Atlantikwall. Vanaf januari 1941 werden de landgoederen ter hoogte van de Van Vredemburchweg afgesloten en tot Sperrgebiet verklaard. In de periode 1940 - 1941 werd de 10. Luftnachrichten Funk Horch Kompanie op het landgoed gelegerd. In 1942 was hier de 4e kompanie van het Luftnachrichten Horch Regiment West gelegerd. De keuze voor deze locatie werd mede ingegeven door de aanwezigheid van een in de jaren 30 van de 20ste eeuw in opdracht van de PTT door Siemens aan gelegde internationaal telefoonknooppunt. Vanuit hier kon de bezetter al het radioverkeer vanuit Engeland af luisteren. Rondom de bunker voor radioverkeer werden 22 manschappenbunkers van het type Küver 413a en 452b gebouwd, maar ook garages, barakken, kantinegebouw met keuken, e.d. Ook behoorde tot het complex een openluchtzwembad en een gymzaal. Officieren sliepen in het Landhuis Overvoorde. Rondom de commandobunker was als het een ware een heel dorp met verschillende functies ontstaan om de militaire gemeenschap op die locatie te onderhouden en bezig te houden.

Vanaf 1943 tot waarschijnlijk eind 1944 is de Waffen-SS op het terrein geleverd geweest.

SK bunker

Voor het af luisteren van het radioverkeer werd een speciale commandobunker gebouwd, een SK bunker ofwel een Sonder Konstruktion (speciale constructie). Dit waren bunkers die, in tegenstelling tot de meeste gebouwde bunkers, geen standaardtype was. Het werd speciaal ontworpen voor een locatie en functie

Küverbunkers

De aan het begin van de oorlog gebruikte standaardbunkers van het Verstärkt feldmäßige (VF)-type waren vanwege hun specifieke tactische functies voor de Luftwaffe eigenlijk niet geschikt. In februari 1942 werd daarom door het Luftgaukommando Holland (verantwoordelijk voor o.a. het bouwen van verdedigingswerken) gestart met het ontwerpen van de verdediging van vliegvelden en de kust. Dat leidde ertoe dat rond mei/ juni van dat jaar de eerste gestandaardiseerde bunkers werden gedeeld. Dat gebeurde onder de naam Ausbau Küver of Bunker für Küver, waarbij Küver stond voor een afkorting van Küstverteidigung (kustverdediging). De nieuwe bunkers waren er in verschillende typen, bedoeld voor manschappen, bedrijfsonderdelen en opslag van munitie en andere voorraden. Tegelijkertijd met de start van de bouw van Küverbunkers in het Nederlandse kustgebied werden ook de eerste zware betonnen Ständige (ST)-bunkers gebouwd. De Küverbunkers

werden, zoals de naam zegt, alleen gebouwd langs de kust. Dit bunkertype is kenmerkend voor de periode van de Neue Westwall in Nederland (voorganger Atlantikwall).

Bescherming bevolking

Na de Tweede Wereldoorlog raakte het complex in verval en werden enkele gebouwen ook gesloopt. Sommige bovengrondse gebouwen werden gebruikt voor o.a. jeugdwerk. De bunkers werden gebruikt als opslagruimte en voor het kweken van champignons. Maar een echte nieuwe functie kregen ze niet. Deze situatie duurde tot 1952 toen de door rijksoverheid opgerichte organisatie Bescherming Bevolking (B.B.) zijn intrek nam op het terrein. Deze organisatie was gericht op het beschermen van de bevolking tegen de onmiddellijke gevolgen van oorlogsgeweld gedurende de Koude Oorlog (1945-1991) en werd bemand door burgers, niet door militairen. Gedurende het bestaan van de organisatie tussen 1952 en 1986 breidde de taken zich ook uit naar rampenbestrijding in vreedstijd. In 1986 werden de taken overgedragen aan het Rode Kruis en de brandweer, waarna de B.B. werd opgeheven.

Kringengebied en commandopost B.B.

Bij de inwerkingtreding van de Wet bescherming bevolking 1952 werd ook een besluit genomen over de verdeling van de kringgebieden op basis van risico's. Afhankelijk van het risico werd een gebied ingedeeld in de A- of de B- kring, waarop vervolgens de voorzorgsmaatregelen werden aangepast. In 1961 wordt deze kringindeling aangepast en dient er binnen iedere kring een atoomvrije bunker beschikbaar te zijn. Rijswijk ligt in de A-kring Z-H-b.

Op basis van dit besluit worden veelal nieuwe commandoposten gebouwd in een standaardtype met mogelijkheid tot lokale aanpassingen. Alleen aan de voorzieningen voor een atoomvrije bunker mogen geen aanpassingen worden gemaakt. In Rijswijk wordt in 1967 gestart met de bouw van de nieuwe commandopost naast de plek van de oude Duitse commandobunker.

Opleidingscomplex Rijswijk

Ter verbetering van de kennis van alle deelnemers aan de B.B., komen er verschillende opleidingscentra op landelijk, provinciaal en gemeentelijk niveau. Rijswijk is hierin, als kringopleidingscentrum, een bijzondere locatie. Speciaal voor het trainen van de deelnemers werd al in 1959 een oefenruïne gebouwd. Met name de oefenruïne neemt een bijzondere plek in binnen het complex door de omvang. Doordat hier een straatje met huizen werd nagebootst konden allerlei rampen op deze locatie geoefend worden. De bebouwing voor de opleidingsfunctie werd in 1968 uitgebreid met een opleidingsgebouw met leslokalen. Bij de entree van het complex werd in datzelfde jaar een portierswoning gebouwd.

Het voormalige commandocentrum met de oefenruïne en Duitse bunkers zijn tegenwoordig in gebruik als museum.

Stedenbouwkundige omschrijving

Het complex ligt in de groene zone van de landgoederen Overvoorde en De Voorde. Zowel vanuit het gebruik door de Duitse bezetter als door B.B. een locatie die destijds vanwege de afstand tot het bebouwde gebied een voldeed aan de eisen.

De gebouwen liggen van oorsprong gegroepeerd rondom het landhuis Overvoorde en de Duitse commandopost. Vanwege het hergebruik van deze Duitse gebouwen door de B.B. is de oefenruïne aanvankelijk naast de Duitse commandopost gebouwd. De nieuwe B.B. – commandopost zelf werd ook naast de Duitse commandopost geplaatst. De overige B.B.-

opleidingsgebouwen en portierswoning werden daar later in de cirkel van bunkers aan toegevoegd.

Architectonische omschrijving

Complex bestaande uit 13 diverse objecten uit de periode van de Tweede Wereldoorlog (1942) en de Wederopbouw/ Post65 (1959, 1967/8). De objecten zijn respectievelijk in opdracht van de Duitse bezetter en de Nederlandse rijksoverheid tot stand gekomen. Het schoolgebouw en de portierswoning vertonen, hoewel ze aan het begin van de Post65 periode zijn gebouwd voornamelijk kenmerken van de systeembouw uit de Wederopbouwperiode. Deze gebouwen zijn ontworpen door een onbekende architect (handtekening op bouwtekening niet meer leesbaar door digitalisering).

Küverbunkers type 413a (A)

Aan de zuidzijde van het terrein ligt een zestal nagenoeg identieke Küverbunkers, met een gang woon- en slaapvertrek. Kenmerkend voor de bunkers is de opbouw van het woonvertrek uit baksteen (in dit geval kalkzandsteen) en een slaapvertrek met minimaal 1m dikke betonnen wanden en plafond. De zes bunkers verschillen van elkaar door de aan- of afwezigheid van een zandfilter en/ of nooduitgang aan de zijde van het slaapvertrek. De bunkers staan gedeeltelijk boven de grond en gedeeltelijk eronder. In de huidige situatie zijn de wanden van bovengrondse bunkers zichtbaar. Oorspronkelijk werden de bovengrondse delen beschermd door een aarden grondlichaam. De bunkers zijn overeenkomstig het standaardtype 413 met dien verstande dat het type 413 is beginsel bedoeld was voor 12 manschappen en een iets grotere maat had. Het onderhavige bunkers waren smaller en minder diep, waardoor dit subtype 413a plaats bood aan 9 man.

Commandopost Duitse bezetter/ B.B. (F)

De Duitse commandopost uit 1940 bestaat uit een langgerekte bunker met zware betonnen wanden, die geheel onder een aarden grondlichaam is gelegen. Zowel aan de noord- als aan de oostzijde bevindt zich een entree. De tien verschillende ruimten die in de bunker aanwezig zijn boden plaats aan verschillende functies. In 1954 werd het gebouw aangepast voor de B.B. Ten behoeve van de nieuwe functie werden de wanden en plafonds voorzien van zachtboard en de vloeren van beton en houtgranietdekvloer.

In 1967 werd volgens standaard bouwtype aan de oostzijde van de Duitse SK-bunker een nieuwe B.B.-commandopost op vierkante plattegrond gebouwd. Hierdoor het gehele complex nu een P-vormige plattegrond. De verbinding tussen de beide ondergrondse bouwwerken ligt ter plaatse van de noordelijke entree van de Duitse bunker. De B.B.-bunker heeft een eigen door betonnen wanden omgeven entree aan de noordzijde van het complex. Ook deze nieuwe commandopost werd opgetrokken uit beton en overlaagd met een aarden wal. Op het dak staan enkele bakstenen opbouwen.

Het interieur van de beide bunkers heeft veel oud details behouden, zoals deuren, maar ook historische installaties.

In de huidige situatie is het interieur ingericht zoals dit was ten tijde van het gebruik door de B.B. Hiervoor is gebruik gemaakt van meubels en apparatuur die nog aanwezig waren in de beide bunkers, aangevuld met materiaal van andere locaties.

Kantinegebouw (B), Gebouw met onbekende functie (C) en garage (D)

Het kantinegebouw is een eenvoudig eenlaags bakstenen gebouw uit 1940 – 1942 (exacte datering onbekend). Het gebouw heeft een samengestelde plattegrond en heeft sobere

baksteen gevels met houten kozijnen met vierruitsramen. Een dubbele entree deur aan de zijde van de Van Vredenburg 172b is opgehangen aan gehengen. Het platte dak heeft een bescheiden overstek en is uitgevoerd in beton. Op het dak prijken zes opvallende hoge schoorstenen.

Aan de westzijde van het kantinegebouw staat een eveneens eenvoudig eenlaags gebouw op een rechthoekige plattegrond en een plat betonnen dak (C). Aan de zijde van de Vredenburgweg 174A heeft de gevel verschillende houten kozijnen met liggende ramen met een tweedeling, waartussen 2 (ijzeren?) deuren zijn gelegen. Aan de noordzijde van deze straatgevel is ook een brede houten vouwdeur aanwezig. Dit betreft een aanpassing van een enkele paneeldeur. Ook in de zijgevels zijn ramen opgenomen. Aan de zuidzijde zijn deze dichtgemetseld.

De voormalige garage (D) komt qua architectonische uitwerking sterk overeen met het eerdergenoemde kantine en gebouwtje met onbekende functie. De baksteengevels worden gedekt door een betonnen lessenaarsdak. De voormalige functie is aan de straatzijde goed afleesbaar doordat er tussen de gevelpanen zes grote sparingen zijn gemaakt voor dubbele, openslaande garagedeuren. De meest westelijke sparing was kort na de oorlog al voorzien van metselwerk en een ijzeren loopdeur. Hoewel na de oorlog de deuren waren uitgesloopt, zijn er twee houten garagedeuren teruggebracht. Twee sparingen zijn dichtgemetseld en een derde sparing is gedeeltelijk dichtgemetseld en voorzien van een houten loopdeur.

Alle drie de gebouwen zijn opgetrokken in een voor de oorlog kenmerkende architectuur zonder specifieke stijlkenmerken.

Oefenruïne (E)

De oefenruïne bestaat uit zes gebouwen, die in twee fases werd gebouwd (1957 en 1959) en samen een gevelwand uit een straat vormen. Er is sprake van een 'ruïne' omdat het gebouw als zodanig is vormgegeven. De begane grond is geheel gerealiseerd. Van oorsprong waren hier verschillende leslokalen gehuisvest. De gevels en verdiepingen boven de leslokalen waren incompleet. Deze wekten de indruk dat er zojuist een ramp was gebeurd. Deze verdiepingen boden ruimte voor fysieke oefeningen van de B.B. Ten behoeve van de fysieke oefeningen werden in de constructie stalen trappen en andere constructieve elementen, zoals klimijzers, ingepast.

De architectonische uitstraling van het gebouw is gebaseerd op de gemiddelde Nederlandse straat. De gevels zijn opgetrokken in baksteen, zowel roodbakken als kalkzandsteen, en zijn voorzien van verschillende kozijnen voor zowel ramen als deuren. Een van de panden is te betreden via een bordestrap, een ander is voorzien van een houten luifel en laaddeuren.

Portierswoning en leslokalen (G en H)

De in 1968 opgerichte leslokalen en portierswoning staan ten respectievelijk ten zuidwesten en ten zuidoosten van de oefenruïne. Het betreffen beide eenlaags gebouwen met een plat dak. Ze zijn beide van de hand van dezelfde (onbekende) architect. De architectonische vormgeving is in een voor de late Wederopbouw/ vroege Post65 kenmerkende snel te realiseren systeembouw, bestaande uit een betonvloer met daarop een gemetselde plint waarop houtskeletbouw is geplaatst. Binnen het systeem zijn geveldelen met staande latwerk (volgens de bouwtekening Afzelia hout) en delen met een raam met bovenlicht en een paneel onder het raam.

Waardestelling

Het voormalige opleiding- en commandocomplex Overvoorde van de organisatie Bescherming Bevolking is vanuit cultuurhistorisch, stedenbouwkundig en architectuurhistorisch oogpunt van lokaal belang,

- als herinnering aan de Tweede Wereldoorlog en de Koude Oorlog en de reactie daarop in de eerste fase van de civiele verdediging.
- als uniek voorbeeld in Nederland van een kringopleidingscentrum in combinatie met een commandopost van de B.B.
- vanwege het ruimtelijke en functionele ensemble van alle 13 complexonderdelen.
- vanwege de narratieve waarde van de complexonderdelen zowel op lokaal als nationaal niveau.
- vanwege de ensemblewaarde van de Duitse gebouwen binnen het complex in relatie tot het internationale ensemble van de Atlantikwall.
- vanwege de unieke en architectonisch gaaf bewaarde SK-bunker voor onderschepping van radioverkeer uit de Tweede Wereldoorlog en het kenmerkende hergebruik als commandopost voor B.B.
- vanwege de gaafheid en zeldzaamheid van het standaard bouwtype B.B.-commandobunker, die tevens ook binnen nog in overwegend originele staat is.
- vanwege het unieke karakter van een oefenruïne van deze omvang, waarin alle (reddings-)opleidingsonderdelen geoefend konden worden.
- vanwege de architectonische opzet van de oefenruïne als een Nederlands straatje met 6 woningen.
- vanwege de gaafheid en zeldzaamheid in Nederland van het type Küverbunker 413a, bestaande uit baksteen en betonnen gebouwdelen.
- vanwege het leslokalengebouw en de portierswoning in een voor de late Wederopbouw/ vroege Post65 kenmerkend bouwsysteem.
- vanwege de gaafheid van de voormalige kantine, het gebouwtje met onbekende functie en de garage uit de Tweede Wereldoorlog in een voor de Duitse bezetter kenmerkende bouwstijl.

Bijzonderheden

Niet van toepassing.

Literatuur en bronnen

- Brakel, K. van en J. Rijpsma, Küverbunkers: Kustverdediging van de Luftwaffe in Nederland: Neue Westwall 1942, Rozenburg 2001.
- Merwijk, T. van, *Civiele verdediging in het tijdperk van de wederopbouw. Categorieel onderzoek wederopbouw 1940-1965*, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort 2007.
- Rolf, R. en Hans Sakkers, *Duitse bunkers in Nederland: inventarisatie van de gebouwde en nog aanwezige duurzame verdedigingswerken*, Middelburg 2005.
- Atlantikwallmuseum.nl
- museumbeschermingbevolking.nl
- Gemeentelijk bouwarchief Rijswijk (microfiche)
- Nationaal Rijksarchief, Archief van het 2e Geniecommandement, Bureau Registratie Verdedigingswerken van het Ministerie van Defensie (zgn. 'Bunkerarchief'), (1923) 1946-1987 (1992), archiefnummer 2.13.167.

